

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ САКРАЛЬНОГО ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

УДК 811.161.2: 81'373.46
ББК 81.22

Петро Мацьків СУБКОНЦЕПТ СВЯЩЕННЕ МІСЦЕ В БІБЛІЙНОМУ ТЕКСТІ

У статті висвітлено категорію святості (священності місця) в межах акціонального фрейму концепту БОГ у біблійному дискурсі, проаналізовано складники окресленої категорії.

Ключові слова: священне місце, акціональний фрейм, біблійний текст.

Петр Мацкив

Субконцепт священное место в библейском тексте

В статье рассмотрена категория святости (священного места) в границах акционального фрейма концепта БОГ в библейском тексте, проанализированы составляющие этой категории.

Ключевые слова: священное место, акциональный фрейм, библейский текст.

Petro Matskiv

The subconcept „sacred place” in the biblical text

The category of sacred place within the limits of the actional frame of the GOD concept is distinguished in the biblical discourse, the components of the definite category.

Key words: sacred place, biblical discourse, actional frame.

Сучасне мовознавство, взаємодіючи із суміжними науковими дисциплінами – когнітивістикою, аксіологією, культурологією, етнографією, епістемологією, розширює можливості лінгвістичного пошуку в напрямку пізнавальної природи людського мислення, його зв'язку з мовою, а також із матеріальною та духовною культурою людства. Посилена увага до інтегральних досліджень зумовлена актуалізацією поняття „картина світу” як у філософії, так і в лінгвістиці. Когнітивний, культурологічний аспект мовознавчих студій дає змогу виявити ізоморфізм мовних і культурних понять, співвіднесеність семантичної і структурної організації мовної та концептуальної картин світу.

В останні роки ХХ ст. збільшилась кількість досліджень, присвячених темі „мова і релігія”, яка ще донедавна була вилучена з культурологічного обігу. Українські науковці активно вивчають релігійну термінологію, застосовуючи структурно-семантичний підхід, теорію лексико-семантичного (поняттєвого) поля й опозицій. Теорія поняттєвого поля спирається на традицію структурної семасіології й теорії номінації. У цьому річищі виконані роботи Н. Кочан, В. Мокрого, С. Бібли, І. Бочарової, Н. Пуряєвої, Н. Піддубної, Ю. Осінчука та ін. Семантико-стилістичні особливості вживаних конфесійних назв в українських поетичних текстах аналізують В. Пустовіт, Т. Берест, М. Мельник, Л. Петрова, О. Черевченко та ін. Теоретичні підвалини наукового вивчення сакральної лексики закладено в працях І. Огієнка. Питанням впливу конфесійного стилю на формування української літературної мови на різних етапах її розвитку присвячені дослідження В. Німчука, О. Горбача, М. Скаб, Н. Дзюбишиної-Мельник, Т. Коць. Не залишилась поза увагою мовознавців і біблійна фразеологія, що стала предметом наукового аналізу А. Коваль, Г. Бурдіної.

У межах лінгвокультурної парадигми в лінгвістиці розпочато вивчення концептосфери БОГ, зокрема визначено характеристики відповідного концепту як символу в російській, англійській, французькій культурах (Ю. Степанов, Г. Поліна,

Є. Жерновой), розглянуто особливості семантичної категоризації лексем, що об'єктивують окреслене поняття, шляхи його метафоризації та метонімізації, виявлено когнітивну та функціональну специфіку концепту в жанрових різновидах конфесійного стилю. Пропонована стаття продовжує цикл інших праць автора, спрямованих на дослідження концепту БОГ в лінгвокультурологічному та лінгвокогнітивному аспектах, зокрема висвітленню категорії святості (святиності місця) в межах акціонального фрейму концепту БОГ у біблійному дискурсі.

Для експлікації поняття *святості* в єврейській мові функціонувала лексема *кадош* (кадош), позначаючи величне, високе, яке знаходиться поза межами буденного і є освяченим та недоторканим [3, с. 867]. Корінь цієї лексеми пов'язується зі значенням „відрізати, відділяти”, що корелює з ідеєю від'єднання від світського [4, с. 1007]. Святими в Старому Заповіті є *храм, святилище, священики, левити, суботи* та ін. Ця святість зумовлена наявністю внутрішніх зв'язків з Богом, але має зовсім іншу природу, ніж святість Бога. Християни отримують святість через віру і хрещення Святим Духом (Лк. 3:16)*, однак вони повинні жити „не в тілесній мудрості, але в Божій благодаті, святості й чистоті” (2 Кор. 1:12), що є основою християнської традиції, у якій особливе місце відводиться духовній досконалості⁴.

З поняттям святості у Біблії корелює поняття *освяченості*, яке пов'язувалося з усім первородним (первенці у людей, худоби, перші плоди землі), що символізувало освяченість усього наступного перед Богом. Щодо людей, первородство належало старшому сину, який користувався особливими правами і перевагами перед своїми братами: *посвячення Господу* (Вих. 22:29), *особлива величність* (Бут. 49:3), *подвійна частина майна батька* (Повт. 21:17). Старший син під час відсутності батька в домі вважався його представником. Що ж до худоби, то для жертви визначалися первенці чистих тварин. Жертви приносилися в спеціально відведених місцях. М'ясо цих тварин ніколи не дозволялось їсти в житлах. Перші плоди врожаю (а також виготовлені з них продукти) приносили в святилище, священик ставив кошик з дарами перед жертвником, той, хто приносив жертву, здійснював подячну сповідь перед Богом (Повт. 26:1–11).

Категорія священного місця об'єктивується в межах акціонального фрейму концептосфери Бог знаковими утвореннями: *церква* – „Вихваляючи Бога та маючи ласку в усього народу. І щоденно до Церкви Господь додавав тих, що спасалися” (Дії. 2:47), *храм* – „Потому Ісус увійшов у храм Божий, і вигнав усіх продавців і покупців у храмі, і поперевертав грошомінам столи, та ослони продавцям голубів” (Матв. 21:12), *престол* – „Він поставив престола Свого, розтягнув над ним хмару Свою” (Йов. 26:9), *скинія* – „І кликнув Господь до Мойсея, і промовляв до нього з скинії заповіту, говорячи...” (Лев. 1:1).

Лексема *скинія* – фонетичний варіант грецького слова „skene”, що означає „оселя” [3, с. 904]. Синонімічними корелятами цієї лексеми виступають: *дім Господа* („Початок першоплодів твоєї землі принесеш у дім Господа, Бога твого. Не будеш варити ягняти в молоці його матері” (Вих. 34:26), *Господній дім* („І взяв Єзекія ті листи з руки послів, і прочитав їх, і увійшов у Господній дім. І Єзекія розгорнув одного листа перед Господнім лицем” (Іс. 37:14), *скинія заповіту* („А хмара закрила скинію заповіту, і слава Господня наповнила скинію” (Вих. 40:34); *скинія свідництва* („У наших отців на пустині була скинія свідництва, як Той ізвелів, Хто Мойсею казав, щоб зробив її за зразком, якого він бачив” (Дії. 7:44). Скинія – це переносна святиня, у якій з часів дарування ізраїльтянам Закону на горі Синай мешкав Господь: „І нехай збудують Мені святиню, і перебуватиму серед них” (Вих. 25:8). Наказ побудувати святиню отримав Мойсей від Господа, який на горі

⁴ *Тут і далі покликання на Біблію в перекладі Івана Огієнка.

Синай показав йому зразок шкіни, що була споруджена на основі пожертвувань народу. Внутрішнє, перше відділення шкіни називалось святиня, у якій знаходився свічник, стіл, жертвенні хліби; а внутрішня її частина – це „Святеє Святих” (Євр. 9:2–5), де були розміщені золота кадильниця, ковчег заповіту, таблиці (скрижалі) заповіту, золота посудина, жезл Аарона, а над ними херувими. Внутрішня частина шкіни відділялася внутрішньою завісою. У дворі шкіни стояв жертвник всеспалення і мідний умивальник, в якому зберігалась вода для омовіння (миття) рук і ніг священиків, коли вони готувались до священнодії. У день, коли було закінчено спорудження шкіни, Господь явився у вигляді хмари, і слава Божа наповнила шкіну. Вона супроводжувала ізраїльтян упродовж їхньої подорожі. Служіння в шкіні відправляли священики і левити. Шкіня виступає символом Ісуса Христа: Він – шкіня, яка перебуває серед людей: *І почув я гучний голос із престолу, який кликав: Оце оселя [шкіня. – вид. автора] Бога з людьми, і Він житиме з ними! Вони будуть народом Його, і Сам Бог буде з ними* (Об. 21:3). Його тіло – очисна жертва: *А хліб, що дам я, то є тіло Моє, яке Я за життя світові дам* (Ів 6:51); завіса, через яку відкривається *„нова й жива дорога”* (Євр. 10:20); Його кров, яка *„...очищує нас від усякого гріха”* (Ів. 1:7). Шкіня є земною святинєю. Істинна – нерукотворна шкіня – це небо [1, с. 545].

Слово *престол* у єврейській мові функціонувало у двох значеннях: „стіл”, „трон, престол” [2]. Друге значення є фактом вторинної номінації. Престол символізує славу і могутність царів: *І зробив цар великого трона зо слонової кости, і покрити його цирим золотом* (1 Цар. 10:18). Небо отожднюється з престолом Божим: *А я кажу не клястися зовсім: ані небом, бо воно престол Божий* (Мв. 5:34). Престолом Господа номінується також Єрусалим – *Того часу назвуть Єрусалима: Господній престол, і до нього, до Єрусалиму згромаднині будуть народи усі ради Ймення Господнього, і більше не підуть вони за впертістю серця лихого свого...* (Єр. 3:17). Перед престолом Господнім будуть зібрані люди для останнього суду: *І я бачив престола великого білого, і Того, Хто на ньому сидів. Що від лиця Його втекла земля й небо і місця для них не знайшлося* (Об. 20:11). Номінація престол Господній – це *престол благодаті* („*Отож, приступаймо з відвагою до престолу благодаті, щоб прийняти милість та для своєчасної допомоги знайти благодать*” (Євр. 4:16)), *трон суддевий* („*Бо суд мій і справу мою розсудив Ти, Ти на троні суддевім сидів, Судде праведний!*” (Пс. 9:5)). Сатана теж має свій престол (Об. 2:13). Престол у Біблії трактується у природному і трансцендентному сенсах – земний і небесний як відображення концептів „БОГ” і „ЛЮДИНА”.

Найменування *храму* в єврейській мові виражалось за допомогою номена *хехал*, яке первісно означало „розкішний намет”, „величну споруду”, пізніше відбулась вторинна семантизація цієї мовної одиниці з набуттям значення „святиня”, „святилище” [4, с. 373].

Семантика цієї лексеми співвідноситься з семантикою назви *шкіня* як прототипного утворення. Розвиток значення слова *храм* ілюструє світоглядну (релігійну) еволюцію давніх народів (ізраїльського передусім). Як відомо, спочатку євреї не мали храмів, у них цю функцію виконували священницькі місця (Бет-Ел (Вефіль), Синай). Пізніше в ізраїльтян з’являється переносне святилище (шкіня), завдяки якому Бог перебуває постійно серед свого народу. Побудова Єрусалимського храму знаменує своєрідний синтез ханаанської культури (поганської) та Синайської традиції з превалюванням символів синайської культури. Лексема *храм* є процесантом предметного фрейму: *А храм не бачив я в ньому, бо Господь, Бог Вседержитель то йому храм і Агнець* (Об. 21:22). Синонімічні кореляти *дім Господній, дім Божий* конкретизують смислове поле лексичного утворення *храм*: *І закінчив Соломон дім Господній...* (2Хр. 7:11), *І не могли священики стояти і служити через ту хмару, бо слава Господня наповнила дім Господній!* (2Хр. 5:14). Найменування *дім Господа (Бога), (Господній)* вживається в переносному значенні –

віра Христова, пор.: *І станеться на кінці днів, міцно поставлена буде гора дому Господнього на шпиль гір, і піднята буде вона понад згір'я, і полинуть до неї всі люди* (Іс. 2:2). Осквернення Єрусалимського храму призводить до його знищення, яке знаменує закінчення його духовної (священної) місії, знаком чого стає розірвана надвоє завіса в Єрусалимському храмі під час останнього подиху Ісуса Христа на хресті (Мв. 27:51). Смерть Ісуса Христа і Його Воскресіння та Вознесіння символізує побудову нового храму – *„І за три дні Я поставлю його”* (Ів. 2:19), у якому присутність Бога завдяки Тайні Євхаристії та хрещення є повсюдною. Новий храм постає *„на основі апостолів і пророків, де наріжним каменем є Сам Ісус Христос, що на ньому вся будівля, улад побудована, росте в святий храм у Господі, що на ньому і ви разом будуєтеся Духом на оселю Божу”* (Еф 2:20–22). Новий храм (церква) появляється в час пасхи Христової, коли *„настала година Йому перейти до Отця з цього світу”* (Ів. 13:1). День П'ятдесятниці є днем заснування християнської церкви: *„Та ви приймете силу, як Дух Святий злине на вас, і Моїми ви свідками будете в Єрусалимі, і в усій Юдеї та в Самарії, та аж до останнього краю землі”* (Дії 1:8).

Лексемі *церква* в грецькому оригіналі відповідає слово *enklesia* – „збори членів общини, які мають право голосу”. У Новому Заповіті цей термін означає співдружність людей, які визнають чи сповідують Ісуса Христа Сином Божим і Людським і об'єктивується в українському перекладі Біблії номеном *церква*, який експлікує певні місцеві територіальні групи вірян (*Єрусалимську церкву, Антіохійську церкву, Лаодикійську церкву* тощо) (Дії. 8:1; 13:1; Кор. 4:6); а також вселенську церкву: *І кажу я тобі, що ти скеля, і на скелі оцій побудую Я Церкву Свою, і сили адові не переможуть її* (Мв. 16:18); *Чоловіки, любіть своїх друзин, як і Христос полюбив Церкву, і віддав за неї себе* (Еф. 5:25). І в першому, і в другому значенні номінація *церква* корелюється з поняттям зібрання людей, а не зі спорудою чи ієрархією, доказом цього виступають синонімічні найменування *Божя будівля* (1Кор. 3:9), *Божя церква* (2Кор. 1:1), *Боже поле* (1Кор. 3:9), *храм Духа Святого* (1Кор. 6:19), *чиста діва* (2Кор. 11:2), *вишній (небесний) Єрусалим* (Гал. 4:26), *тіло Христове* (Еф. 1:23), *святий храм у Господі* (Еф. 2:21), *вибраний рід* (1Пст. 2:9) та ін., які репрезентують смислове поле денотата через узуальні чи оказіональні асоціації – *Тіло Христове, храм Духа Святого; чиста діва, Боже поле*. Щоправда, на полях Святого Письма натрапляємо також і на іншу семантику аналізованої лексеми – *А Савл нищив Церкву, вдирався в дома, витягав чоловіків і жінок та давав до в'язниці...* (Дії. 8:3), *А знайшовши, привів в Антіохію. І збирались у Церкві вони цілий рік, і навчали багато народу, і в Антіохії найпері християнами названо учнів* (Дії. 11:26). У першому реченні слову *церква* властиве значення „вірячи”, у другому – „споруда”.

Загалом найменування священних місць, храму зокрема, ілюструє світоглядну (релігійну) еволюцію давніх народів (ізраїльського передусім). Як відомо, на початках євреї не молилися у храмах, для цього їм служили священні місця (гора Синай). Згодом функцію священного місця перебирає на себе скинія – переносне святилище, в якому Бог постійно перебуває серед свого народу. Побудова храму в Єрусалимі є виявом синтезу поганства і синайської традиції, з превалюванням останньої.

Література

1. Блаватская Е. П. Теософский словарь. – М. : Изд-во ЭКСМО–Пресс, 2001. – 640 с.
2. Еврейский лексикон Стронга (с) Bob Jones University. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rststrong.pdb>.
3. Словарь библейского богословия / под ред. Ксавье Леон–Дюфура. – Bruxelles, 1990. – 1288 с.
4. Ринекер Фритц, Майер Герхард. Библейская Энциклопедия Брокгауза. – Кременчуг, 1999. – 1088 с.